

AFSCHEID RAAD VOOR CULTUUR 26 JANUARI 2006

W. Sorgdrager

De Raad voor Cultuur bevindt zich in een ingewikkelde positie, zoals in de praktijk vaak blijkt. Op papier is het niet zo moeilijk: elk adviesorgaan in ons staatsbestel is een onafhankelijk orgaan dat wordt ingesteld door de regering. De leden worden benoemd door de Kroon. De Raad voor Cultuur is wat dat betreft niet anders dan welke adviesraad ook en sinds 1 januari is hij ook geheel ingepast in de Kaderwet Adviesorganen.

“Onafhankelijk” betekent: onafhankelijk van de regering, in ons geval van de staatssecretaris voor cultuur en onafhankelijk van het veld. Dus van de culturele sector. Dat wordt vaak niet goed begrepen. Misschien heeft dat te maken met de geschiedenis van de Raad. Als Raad voor de Kunst fungeerde hij als een soort kunstenaarsparlement en dat is toch iets anders dan als door de regering benoemd adviesorgaan. Dat verklaart waarom het veld de Raad nogal eens – ten onrechte dus – verwijt te dicht bij de staatssecretaris te staan. Soms gaat dat zo ver dat men de Raad ervan beschuldigt slechts een instrument te zijn van de staatssecretaris. De afstand tussen Raad en staatssecretaris is echter groter dan u misschien denkt!

Ook in het verleden zijn de contacten niet intensief geweest. Wel heeft de Raad zich altijd willen opstellen als een loyaal adviseur en getracht zijn taak als onafhankelijk orgaan zo goed mogelijk in te vullen. Dat hield ook in dat reacties op sommige gebeurtenissen liever aan de belangenorganisaties werden overgelaten. Omgekeerd wordt de Raad door de staatssecretaris soms verweten de oren te veel naar het veld te laten hangen. Kortom, het is dus een ingewikkelde positie, waarvan de Raad zich altijd goed bewust is geweest en ik denk dat ik mag stellen dat de Raad over het algemeen genomen het juiste evenwicht heeft gevonden.

Een vraag die ook bij de evaluatie van de adviesorganen naar voren is gekomen is: op welk moment wordt een advies gevraagd? Bij het begin van de beleidsvorming of aan het einde? Of ergens in het midden? Dat moment ligt verschillend bij de verschillende adviesorganen. Er zijn er die heel duidelijk aan het begin zitten. Zij komen met een strategische verkenning en eventueel conclusies en/ of aanbevelingen. Een bewindspersoon moet daarop reageren, maar die reactie kan volstaan met de mededeling dat “deze interessante zienswijze wordt betrokken bij de beleidsvorming”. En dat zal dan ook meer of minder intensief gebeuren. Als je aan het einde van de cyclus zit, zoals bij de Raad voor Cultuur vaak het geval is, komt de vraagstelling dikwijls neer op: ik, staatssecretaris, vind dit, vindt u dat ook? De leden van de Raad en de commissies worden aangezocht vanwege hun expertise op de verschillende sectoren. Dergelijke deskundigen plegen er eigen gedachten en ideeën op na te houden die niet altijd overeenkomen met de gedachten die bij een staatssecretaris of het departement leven. Er komt dus nogal eens een kritische reactie en daarvoor is de dank niet altijd even groot. Maar, en dat weet degene aan wie het advies wordt uitgebracht natuurlijk ook. De Raad is er niet voor om alleen maar als ondersteuning te dienen van reeds gevormde voorstellen. De Raad dient als ondersteuning van de cultuur en dat is en blijft altijd de achtergrond van waaruit de Raad adviseert. Soms om de beslisser te behoeden voor verkeerde beslissingen of om nog eens tot nadere overwegingen aan te zetten. En natuurlijk luistert de Raad daarbij naar de sector. Dat is iets anders dan te fungeren als spreekbuis. Ervaring in de werkelijkheid leidt soms tot andere uitkomsten dan het geduldige papier.

Kortom een dergelijke adviespositie leidt soms tot irritaties. Die zijn te voorkomen door de Raad meer een rol te geven in het voortraject. Juist dan kan de expertise van de Raad goed benut worden. Een advies dat ik als oud-voorzitter aan de staatssecretaris zou willen geven. Het komt ook tegemoet aan de wens om de Raad een grotere rol te geven in de strategische beleidsadvisering over grote onderwerpen.

Ik heb me als voorzitter ook wel eens afgevraagd welke lijn er zit in de wel en niet eerst aan de Raad voorgelegde beslissingen. Soms worden er commissies ingesteld of onderzoeken uitgezet zonder dat de Raad erbij betrokken is, waarbij het wat mij betreft voor de hand had gelegen de Raad in te schakelen en soms worden vragen aan de Raad voorgelegd waarvan ik zou denken dat de staatssecretaris dat maar zelf moet beslissen. Nergens staat dat elk besluit aan de Raad voorgelegd moet worden, maar enige duidelijkheid omtrent wat wel en wat niet zou niet verkeerd zijn. Heeft de Raad dan geen werkprogramma? Jawel, maar dat heeft een hoog virtueel karakter. Ik noem

bijvoorbeeld maar een bureaucratische *bug*: als twee directies het niet eens worden over de formulering van een adviesaanvraag, gaat het niet door.

Het woord “Thorbecke” dat als begrip meer wordt misbruikt dan terecht aangehaald wordt regelmatig ten tonele gevoerd. Voor een juist begrip: Thorbecke heeft inderdaad de beroemde woorden gesproken dat de regering geen oordelaar is van wetenschap en kunst, maar hij deed dit – als minister-president - in reactie op een vraag van een Kamerlid waarom er in de troonrede van 1862 geen woorden waren gewijd aan de Wereldtentoonstelling in Londen. Het was helemaal niet zo, zoals nu soms wordt gesteld, dat Thorbecke bedoelde dat de regering geld verstrekke voor kunst of wetenschap zonder zich met de inhoud ervan te bemoeien. Integendeel, Thorbecke vond dat het in de eerste plaats de burgerij was die zich in financiële zin met de kunst moest bemoeien. Als we Thorbecke dus, vertaald naar de huidige tijd, bewaren voor de stelling dat de staatssecretaris zich niet moet bemoeien met de inhoudelijke kant van de kunst- en cultuuruitingen, blijft er genoeg over waarover hij of zij iets kan vinden en beslissen. Mijn advies is: doe dat dan ook. Ik zou er geen bezwaar tegen hebben als een staatssecretaris bijvoorbeeld een eigen programmlijn instelt voor bepaalde culturele activiteiten die passen bij een cultuurpolitieke doelstelling en daarbij een apart beoordelingsmechanisme instelt. Dat kan gelieerd zijn aan de Raad voor Cultuur, maar dat hoeft niet. We moeten dat ook niet meteen trekken in de sfeer van macht en gezag. Dat gebeurt al veel te veel. Ik vind het bijvoorbeeld triest dat, na het besluit dat niet alle heel kleine instellingen ook de zware procedure moeten doorlopen van de Raad, maar zich tot de Fondsen moeten wenden, een krantenkop luidt: “Macht van de Raad voor Cultuur ingeperkt” of iets van die strekking. Je had ook kunnen kiezen voor: “Minder administratieve lasten voor kleine instellingen”. Maar zo zitten wij kennelijk niet in elkaar.

Ik vind het onverstandig als alle structurele rijksmiddelen voor cultuur in het kader van de cultuurnota worden besteed. Een bewindspersoon ontnemt zich dan alle ruimte voor een eigen cultuurbeleid. Tenzij er elk jaar gerekend kan worden op incidentele bedragen uit de Rijksbegroting, maar dat is niet altijd het geval. Leden van de ministerraad gaan zich immers dikwijls pas ná hun ambtstermijn voor cultuur interesseren. Als je een hoeveelheid geld reserveert kan er elk jaar een incidentele uitgave worden gedaan. Een verbouwing of nieuwe inrichting van een museum, een bijzonder festival, een onderzoek, etc. Misschien komt het er nog eens van dat 1% van de Rijksbegroting voor Cultuur wordt bestemd. De wens wordt dikwijls beleden, maar helaas, als het erop aankomt, gaan andere dingen voor. Er is nog steeds te weinig aandacht voor de immateriële infrastructuur van deze samenleving. Cultuur is daar een wezenlijk onderdeel van en dat zul je pas merken als de verschraling heeft toegeslagen.

Stel dat die 1% er komt, dan zou ik adviseren een flink deel ervan buiten de cultuurnota te houden. Althans buiten de cultuurnota zoals die nu is ingericht. Ik zou het een goed idee vinden als in dat kader elk departement wordt verplicht een bepaald percentage van de begroting aan cultuur te besteden. Dan pas zul je zien hoeveel ook andere beleidsgebieden te maken hebben met cultuur en wat een positieve uitstraling daarvan zou kunnen uitgaan.

Ik vermeldde al dat de algemene beleidsadvisering van de Raad soms leidt tot irritaties. Die vallen echter in het niet bij de commotie die de cultuurnota-advisering elke vier jaar veroorzaakt. Welke beslissingen ook worden genomen, hulde valt de Raad zelden ten deel. Over de inhoud van de beslissingen kan uiteraard stevig van mening verschild worden. Dat is nu eenmaal altijd het geval en dat is ook geen probleem. Waar ik wel moeite mee heb is de manier waarop de discussie wordt gevoerd en de wijze waarop personen die aan de advisering hebben deelgenomen worden bejegend. Onwelgevallige adviezen worden leden van de Raad en van commissies persoonlijk aangerekend en dat gaat soms zo ver dat mensen zich niet meer hoeven te vertonen in het veld. De gevolgen voor degenen die werkzaam zijn in dat veld laten zich raden. Geen wonder dat velen ervoor terugschrikken om “vuile handen” te maken. En dat terwijl juist de beste mensen gestimuleerd moeten worden aan de advisering deel te nemen. Dat wilt u toch? Beoordeeld worden door mensen van gezag? Natuurlijk begrijp ik ook wel dat een negatieve beslissing op een subsidieaanvraag diep kan ingrijpen in de ziel en de materiele omstandigheden van een kunstenaar, maar dat mag niet leiden tot situaties zoals we de laatste twee keren hebben meegemaakt. Ik begrijp ook dat woede, verdriet en frustraties de aandacht trekken, maar ik vind het jammer als deze aandacht in de media het algemene beeld over de advisering gaat overheersen.

Ik hoop dat de nieuwe Raad en het nieuwe systeem ook wat dat betreft een nieuwe start is gegund.

Het is een goede zaak dat eens in de zoveel tijd van systeem wordt veranderd. Maar we moeten ons wel realiseren dat met de huidige veranderingen de positie van de Raad niet verandert: hij blijft adviesorgaan van regering en parlement. Ik hoop ook dat de staatssecretaris (en in de toekomst graag de minister van Cultuur) vierkant achter zijn of haar adviesorgaan blijft staan. En dat geldt ook voor Kamerleden. Zakelijk verschil van mening past in een democratie, kritiek hebben op in de Kamer besproken procedures en werkwijzen die op de juiste manier worden toegepast, past niet.

Wij zijn in Nederland heel goed in procedures en systemen en we accepteren bijna geen subjectieve oordelen meer. Dat is merkwaardig in een sector waarin juist de emotie en de subjectiviteit zo belangrijk zijn. Je kunt kwaliteit niet ontleden in talloze criteria en die afvinken als was het een computersysteem. Wat je wel kunt doen is subjectieve beoordelingen met elkaar confronteren en zo tot een gezamenlijk oordeel komen. En dat is wat de Raad voor Cultuur doet. Dat er soms behoefte is aan een uitgebreidere motivering kan ik wel begrijpen, maar de Raad moet ook de noodzakelijke efficiency in acht nemen bij een zo omvangrijk project. Deze afweging moet telkens opnieuw gemaakt worden en aan de nieuwe Raad de taak om dat bij de eerstvolgende advisering nog eens onder de loep te nemen.

We zijn niet alleen goed in procedures en systemen, maar we praten er ook veel over. Meer, vrees ik, dan over datgene waar het om gaat. En als we niet oppassen gaat er ook meer geld naar alles wat om de cultuurproductie heen zit dan naar de cultuur zelf. De wens naar verantwoording, explicitering, beleid, informatie, neemt grote vormen aan. De grote uitdaging is: hoe komen we aan die gerechtvaardigde wensen tegemoet zonder steeds meer bureaucratische eisen en verplichtingen op elkaar te stapelen?

Cultuur is maar beperkt te sturen. Je kunt als overheid stimuleren, daar zijn subsidies voor. Maar je kunt niet verordonneren dat er een bepaald soort van cultuur zal komen. Dat komt uit kunstenaars zelf.

Hoeveel publiek moet er zijn? Is dat een kwaliteitscriterium? Ik heb daar altijd wat moeite mee gehad. De ene voorstelling of tentoonstelling is de andere niet. Als die voor een breed publiek bedoeld is, dan mag je ook eisen stellen aan de publieke belangstelling. Als dat minder het geval is, moet daar ook rekening mee gehouden worden. Waarmee ik niet wil zeggen dat je niet kritisch mag zijn als het zo ver komt dat er alleen maar wordt gepresteerd voor een handvol collega's. Ook hier: zoeken naar het juiste evenwicht.

Ik ben daarmee gekomen op de publieke belangstelling voor cultuur. In september van het vorig jaar hield het Rotterdams Philharmonisch Orkest een symposium met de titel: het symfonie-orkest in de 21^e eeuw. Het ging over de plaats van het symfonie-orkest in de grote stad van de toekomst. En natuurlijk over de vraag hoe de publieke belangstelling zich zal gaan ontwikkelen. Het was een interessante bijeenkomst. Er bleek bijvoorbeeld een groot verschil in denken over die toekomst. En tot mijn verbazing waren er nogal wat mensen die dachten dat de muziek wel voor zichzelf zou blijven spreken en dat er dus niet veel zou veranderen. Ik heb toen melding gemaakt van de scenariostudies naar cultuurparticipatie die door de Boekmanstichting samen met het Sociaal en Cultureel Planbureau een aantal jaren geleden zijn gedaan. Ik zal daar nu niet uitgebreid op ingaan, maar de strekking was dat het meest waarschijnlijke scenario is: een afnemende trend van cultuurparticipatie, bij ongewijzigd beleid. Door demografische veranderingen, door andere belangstellingen, door toenemende concurrentie op de vrije tijdmarkt. Nu gaan we er nog van uit dat de dertigers van nu geen tijd hebben voor bezoek aan culturele evenementen en door werk en kinderen andere belangstelling hebben. Maar, als ze eenmaal boven de 45 zijn, dan komen ze vanzelf naar de klassieke muziek. Om die maar even tot voorbeeld te nemen. Het SCP gelooft daar niet in en ik ook niet. Ik geloof er ook niet in culturele instellingen te verplichten hun aanbod zo te verpakken dat het aantrekkelijk wordt voor jongeren en allochtonen. Participatie komt er alleen als het om authentieke producten gaat. De sombere trend van het SCP kan alleen worden gekeerd als je kinderen van jongs af met cultuur in aanraking brengt en ze ervan bewust maakt wat de cultuur te bieden heeft. Dat komt echt niet vanzelf. Zeker niet bij kinderen die uit een andere cultuur komen en die niet vertrouwd zijn met de westerse culturele traditie. Er zal dus wat aan gedaan moeten worden. Waarom? Omdat de culturele instellingen van nu dat zo belangrijk vinden? Nee, omdat de cultuur belangrijk is. Onze westerse culturele traditie én de invloed van nieuwe culturen. Gewoon, als intrinsiek onderdeel van de samenleving. Als een van de kwaliteitselementen van die samenleving. Het gaat dus om onderwijs, toegesneden op de kinderen van nu. Kunst en kunstenaars in de klas. Dat gebeurt al steeds meer; het zou gewoon moeten zijn.

Dit waren een paar adviezen van de scheidend voorzitter.

Voordat ik de functie kreeg, of liever gezegd, voordat dat ook maar in zicht kwam, dacht ik: dat is de mooiste baan van Nederland. Dat is ook zo. En ik ben blij dat ik dat zes jaar heb mogen doen, samen met de langzamerhand vele oud-raadsleden, van wie er ook velen vanmiddag aanwezig zijn. Cultuur is een prachtig onderwerp, maar gemakkelijk is het niet. Maar dat hoeft ook niet.

Zes jaar voorzitter van de Raad en toen ik dat besepte kon ik het nauwelijks geloven, zo snel zijn die jaren voorbij gegaan. Maar ze zeggen dat het leven sneller gaat als je ouder wordt. Reden om er nu mee te stoppen. Ik kan moeilijk afscheid nemen, maar mijn gevoel voor realiteit zegt dat zes jaar genoeg is. Tijd voor andere gezichten. Het moment is ook goed, tussen twee cultuurnota-adviezen in, met de introductie van een nieuwe inrichting van de Raad en een nieuw cultuurnotasysteem. En het feit dat je wel vóór de cultuur werkt maar niet echt mét de cultuur leidt ook tot het besef dat je dit niet te lang moet doen.

Vandaar.

Els Swaab, gefeliciteerd met deze functie. Het is mooi werk, het gaat over belangrijke dingen en het is een sector met veel mensen die veel te melden hebben. Dat is heel inspirerend en ik hoop dat jij en de nieuwe raadsleden het werk met net zo veel plezier zullen doen als ik heb gedaan.